

В.А. ДЕРІЙ, докторант,
Тернопільський національний економічний університет

Види економічного контролю за діяльністю підприємств: аналіз і узагальнення поглядів на проблему

& Питання, які розглядаються:

- Проаналізовані і узагальнені погляди вчених-економістів щодо видів економічного контролю.
- Проведено класифікацію видів та підвидів економічного контролю в Україні.
- Сформульовані висновки і пропозиції автора з проблеми видів економічного контролю за діяльністю підприємств, в тому числі за витратами та доходами.

Ключові слова: види економічного контролю, діяльність підприємств, витрати, доходи.

& Вопросы, которые рассматриваются:

- Проанализированы и обобщены взгляды ученых-экономистов относительно видов экономического контроля.
- Проведено классификацию видов та підвидов экономического контроля в Украине.
- Сформулированы выводы и предложения автора относительно проблемы видов экономического контроля деятельности предприятий, в том числе расходов и доходов.

Ключевые слова: виды экономического контроля, деятельность предприятий, расходы, доходы.

& Issues that are considered:

- Opinions of economists concerning the kinds of economic control are analyzed and summarized.
- The classification of species and subspecies of economic control in Ukraine was accomplished.
- The author's conclusions and proposals concerning the problem of kinds of economic control over the activities of enterprises, including cost and income, are formulated.

Keywords: types of economic control, the activity of enterprises, expenses, incomes.

Постановка проблеми. Економічний контроль відіграє непересічну роль в системі управління діяльністю підприємств, в тому числі витратами і доходами. Щодо видів економічного контролю серед науковців немає єдиної думки. Хоча й існують близькі за суттю теоретичні підходи щодо його класифікації. Сьогодні, коли ефективність економічного контролю за діяльністю підприємств значно погіршилась і збільшилась кількість фактів економічних злочинів, необхідно детально з'ясувати, які види і підвиди економічного контролю поширені в Україні, в якому стані вони перебувають і якими проблемами супроводжуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічного контролю за діяльністю підприємств та його видів досліджувались у працях М.Г. Белова, М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, Н.С. Вітвицької, Н.Г. Виговської, Л.В. Дікань, Л.В. Нападівської, Б.Ф. Усача, В.О. Шевчука, М.Я. Штейнмана та інших. Зокрема, М.Г. Белов виокремлює наступні види контролю: державний (позавідомчий) (Д(П)К), відомчий (ВіК) і суспільний контроль (СК) [1, с. 17]; М.Т. Білуха – державний (ДК), муніципальний (МК), незалежний контроль (НК) та контроль власника (КВ) [2, с. 11]; Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга,

Н.І. Петренко – ДК, МК, аудиторський (незалежний) контроль (А(Н)К), контроль власника (внутрішньо-системний і внутрішньогосподарський контроль) (КВ(ВСК і ВГК)) [3, с. 95-128]; Н.С. Вітвицька – ВіК, загальнодержавний (ЗДК), спеціалізований (СПК), комунальний (муніципальний) контроль (К(М)К) [4, с. 25]; Н.Г. Виговська – ДК, МК, А(Н)К та контроль власника (внутрішньогосподарський і галузевий) (КВ(ВГК і ГК)) [5, с. 225]; Л.В. Дікань – ДК, НК, КВ, ВіК, громадський (ГрК) і позавідомчий контроль (ПвК) [6, с. 48]; Л.В. Нападівська – ДК, ВіК, ГрК [7, с. 20]; Б.Ф. Усач – ДК, МК, НК, КВ [8, с. 14]; М.Я. Штейнман – СПК, ГК [9, с. 17]; В.О. Шевчук – контроль у приватному секторі (КПС), контроль у державному секторі національного господарства (КДС), контроль у комунальному секторі економіки (ККС) [10, с. 70] і т. д.

Метою статті є аналіз і узагальнення поглядів науковців на види економічного контролю за діяльністю підприємств, в тому числі за витратами та доходами, а також формування автором власних висновків і пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Серед наведених вище вченими-економістами видів (підвидів) економічного контролю за діяльністю підприємств

Контроль, аналіз та аудит

найчастіше згадується державний (позавідомчий, загальнодержавний, контроль у державному секторі, галузевий, спеціалізований та відомчий) – 8 авторів з 10. Далі йдеться про контроль власника (внутрішньосистемний, внутрішньогосподарський і галузевий контроль, контроль в приватному секторі) та про муніципальний контроль (комунальний контроль в комунальному секторі по 6 авторів; аудиторський (незалежний) контроль) – 5 авторів; громадський (суспільний) контроль – 3 автори.

Види економічного контролю – це, вважаємо, сукупність органів (груп) контролю, які захищають інтереси держави, приватного або колективного власника, замовника, а також громади, суспільства.

За нашим баченням, види економічного контролю за діяльністю підприємств такі: державний контроль, контроль власника, внутрішньогосподарський, внутрішньо-фірмовий контроль, аудиторський контроль, громадський (суспільний) контроль, змішаний контроль. Види контролю поділяються на відповідні підвиди (рис. 1).

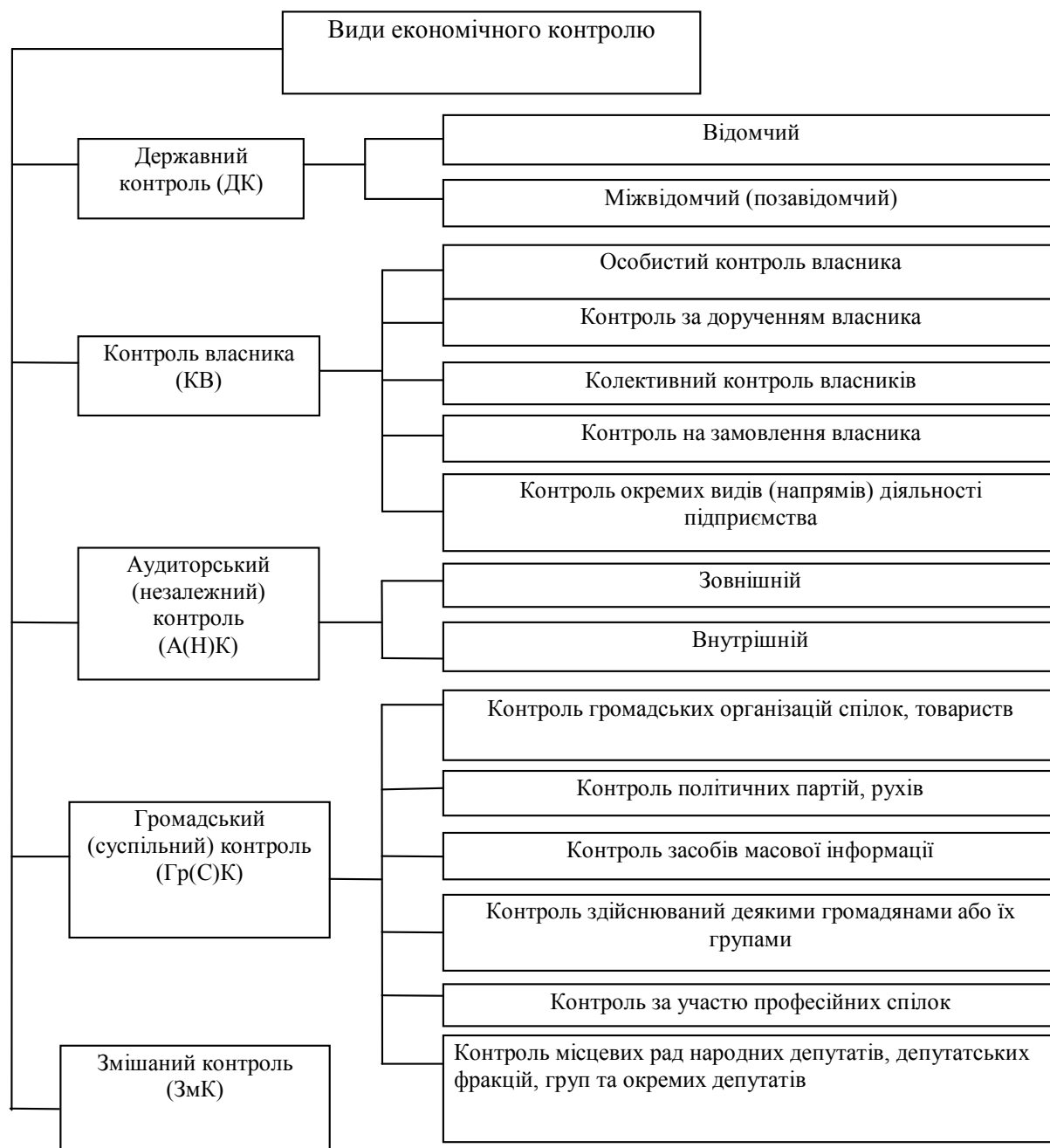

Рис. 1. Види і підвиди економічного контролю за діяльністю підприємств

Державний контроль – це, на наш погляд, контроль, який здійснюється державними міжвідомчими або відомчими контролюючими органами з метою захисту інтересів держави в підприємствах.

Як свідчать наші спостереження, в Україні державний контроль функціонує нині формально. Проте, з неформального боку державні контролюючі органи не можуть ефективно працювати у зв'язку з

тим, що вони перебувають у суттєвій залежності від фінансово-промислових груп і політичних партій.

Контроль власника – це контроль, на нашу думку, який здійснює власник підприємства (організації, закладу) з метою забезпечення збереження і примноження своєї власності, а також здійснення операційної та інших видів діяльності. Цей контроль виступає, як особистий, за дорученням власника, колективний контроль власників, на замовлення власника.

Якщо власником підприємства є особа, що володіє власністю у різних видах економічної діяльності або підприємство є багатопрофільним, то в цьому випадку контроль власника може здійснюватись за міжгалузевим принципом.

Аудиторський контроль – це контроль, який, за нашим розумінням, проводять внутрішні або зовнішні аудитори у відповідно до наперед визначеної мети, завдань й масштабу аудиторської перевірки.

Аудиторський контроль в Україні розвинутий недостатньо у зв'язку з тим, що існуюча у нас господарсько-фінансова система, на жаль, не потребує чесного, прозорого та якісного незалежного контролю (здається, він їй просто не потрібний).

Громадський (суспільний) контроль – це, за нашим переконанням, контроль, який здійснюється громадськими (суспільними) організаціями (спілками, товариствами), політичними партіями і рухами, засобами масової інформації, профспілками, місцевими Радами народних депутатів, депутатськими фракціями, групами та окремими депутатами, деякими громадянами або їх групами з метою обстоювання відповідних громадських (суспільних) інтересів перед державою, приватним власником, трудовим колективом, місцевою Радою народних депутатів і органами місцевого самоврядування й т. д.

Контроль громадських організацій, спілок, товариств (громадсько-організаційний контроль) передбачає, що дані організації, спілки, товариства (дані організації), організовані за територіальними, творчими, мовними, культурними, мистецькими, національними, етнічними, професійними та іншими ознаками, планують і проводять контроль з метою забезпечення повноцінної діяльності цих організацій та подолання бюрократичних перешкод, формальних підходів до розв'язання їх проблем. Члени громадських організацій, спілок, товариств є, у значній мірі, людьми, що вміють логічно думати, давати мудрі поради, скласти плани дій і домагатись його виконання, тому вони практично вільні від корупції і можуть бути первинною силою в суспільстві, що системно розпочне цілеспрямовану боротьбу з корупцією.

Контроль політичних партій і рухів (громадсько-політичний) полягає в тому, що вони намагаються контролювати своїх політичних опонентів, викривати перед суспільством їхні негативні сторони, вказувати на членів партій, руху опонента, які порушують установлені морально-етичні норми суспільства, замішані у корупційних схемах і т. д. Водночас із основним завданням свого контролю, політичні

партії, рухи під час виборчих компаній, з метою підняття власного рейтингу, тимчасово допомагають громадянам у вирішенні економічних проблем.

Роль контролю засобів масової інформації (пресово-комунікаційного контролю) (ЗМІ) в сучасному суспільстві важко переоцінити, тому нерідко власники великого бізнесу намагаються мати під своїм контролем або володіючи відповідним телеканалом, сегментом всесвітньої мережі "Інтернет", газетою, журналом тощо. За допомогою ЗМІ представники великого бізнесу мають змогу, з одного боку, заробляти чималі гроші (переважно, на рекламі), а з іншого – формувати й впливати на громадську (суспільну) думку, що є невичерпним джерелом забезпечення одержання надприбутків й ефективним засобом боротьби з конкурентами.

Контроль здійснюваний окремими громадянами або їх групами (приватно-громадський контроль), на перший погляд, малопомітний в суспільно-політичному процесі країни. Проте, якщо число таких соціально активних громадян зростає на десятки, сотні тисяч і їм вдається вони добитись законних уступок з боку виконавчої влади, тоді у суспільстві починаються позитивні зрушення до яких долучаються все нові й нові індивідуальні контролери, що готові безкорисно працювати задля реалізації прогресивних ідей. З цією метою надзвичайно важливо, за нашим переконанням, невідкладно розробити і прийняти Закон України "Про громадський контроль в Україні".

Громадський контроль можуть здійснювати і старійшини населеного пункту, якщо вони офіційно обрані у старійшини громадою села, селища, міста. Цей контроль, на жаль, не набув поширення, проте особливо для сіл він міг дати позитивний результат, насамперед з питань контролю за орендою, купівлею-продажем землі, витратами і доходами підприємств.

Профспілковий контроль здійснюється керівниками й активістами профспілкового руху з метою захисту інтересів членів трудового колективу, населеного пункту, регіону, галузі. Проте, профспілковий контроль вважаємо малоефективним у зв'язку з тим, що профспілкові організації перебувають під значним впливом керівників підприємств.

Контроль місцевих Рад народних депутатів, депутатських фракцій та окремих депутатів означає, що ці Ради, депутати, фракції повинні виконувати для громади (суспільства) відповідні конкретні функції в межах відведених їм повноважень. Ефективність депутатського контролю, прямо пропорційна активності місцевої громади, її послідовного бажання вимагати від своїх депутатів конкретних і відповідальних дій.

Змішаний контроль – це, на нашу думку, контроль, що поєднує в собі кілька видів економічного контролю. Наприклад, до роботи контролерів за дорученням власника долучаються аудитори, аудиторам в процесі виконання аудиторської перевірки допомагають громадські контролери тощо.

На рисунку 2 наведено потенційні варіанти змішаного контролю.

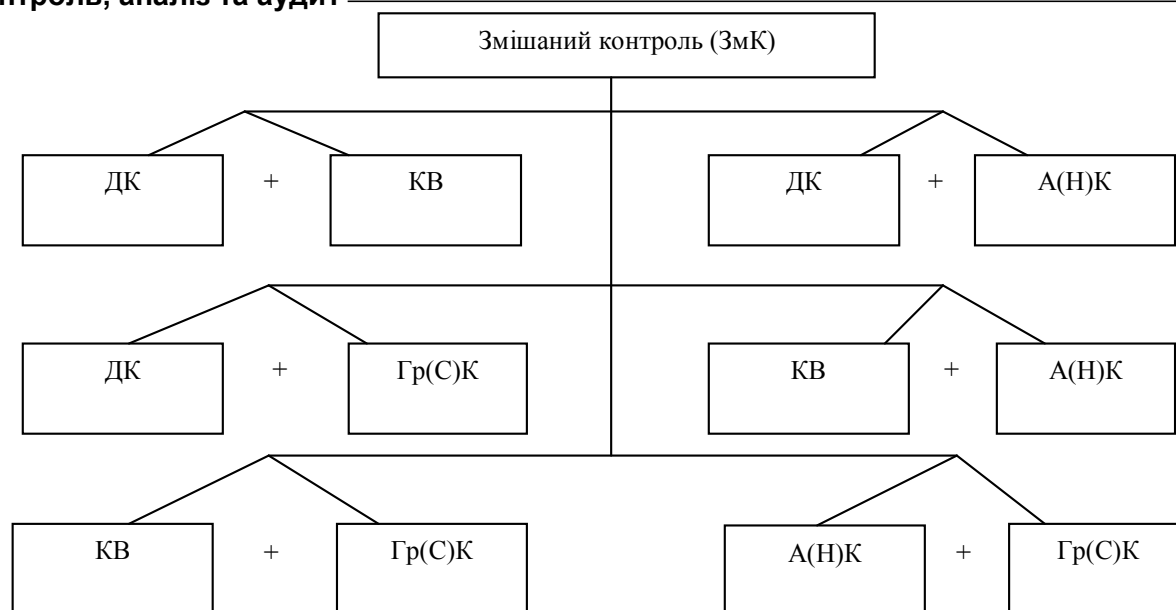

Рис. 2. Потенційні варіанти змішаного контролю

Дані на рисунку 2 свідчать про те, що, коли поєднувати різні види економічного контролю попарно, то можна отримати 6 пар зв'язків між названими вище видами контролю.

Висновки. В сучасній Україні поширені про такі види економічного контролю за діяльністю підприємств, в тому числі контролю за витратами і доходами: державний, контроль власника (внутрішньогосподарський (внутрішньофірмовий) контроль), аудиторський (незалежний), громадський (суспільний) та змішаний контроль. З них сьогодні превалюють державний контроль і контроль власника.

До державного контролю віднесено такі підвиди: відомчий і міжвідомчий (позавідомчий). Контроль власника (внутрішньогосподарський (внутрішньофірмовий) контроль) передбачає наступні підвиди: особистий контроль власника, контроль за дорученням власника, колективний контроль власників, контроль на замовлення власника, контроль окремих видів (напрямків) діяльності підприємства. Аудиторський (незалежний) контроль має такі підвиди: зовнішній і внутрішній. До складу громадського (суспільного) контролю входять наступні підвиди: контроль політичних партій, рухів, контроль засобів масової інформації, контроль здійснюваний деякими громадянами або їх групами, контроль за участю професійних спілок, контроль місцевих рад народних депутатів, депутатських фракцій, груп та окремих депутатів.

У змішаному контролі не виокремлено підвидів, а лише розглянуто 6 його потенційних варіантів.

Подальші розвідки щодо видів економічного контролю за діяльністю підприємств, в тому числі за витратами та доходами, необхідно здійснювати в напрямку покращення методики і організації кожного з них та за видами економічної діяльності, а також із врахуванням передового вітчизняного і зарубіжного досвіду професійних контролерів.

4 Список використаних джерел

1. Белов Н.Г. Контроль и ревизия в сельском хозяйстве: учебник. – [3-е изд., перераб. и доп.] / Н.Г. Белов. – М.: Агропромиздат, 1988. – 320 с.
2. Білуха М.Т. Курс аудиту: підручник. – [2-ге вид., переробл.] / М.Т. Білуха. – К.: Вища школа: Т-во "Знання", КОО, 1999. – 574 с.
3. Контроль і ревизія: підручник. – [Вид. 2-е, доп. і перероб.] / [Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко]. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 512 с.
4. Державний фінансовий контроль: навч.-метод. посібник / [Н.С. Вітвицька, І.Ю. Чумакова, М.М. Коцупатрій, М.Т. Фенченко]. – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
5. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н.Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
6. Дікань Л.В. Контроль і ревизія: навчальний посібник / Л.В. Дікань. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 245 с.
7. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: [монографія] / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
8. Усач Б.Ф. Контроль і ревизія: підручник для ВНЗ. – [3-те вид., випр. і доп.] / Б.Ф. Усач. – К.: Знання-Прес, 2001. – 253 с.
9. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології): [монографія] / В.О. Шевчук. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. – 371 с.
10. Штейнман М.Я. Контроль і ревизія в сільськогосподарських підприємствах (з практикумом): [пер. з рос. З.А. Городинської] / М.Я. Штейнман, М.Ф. Євсєєв. – К.: Вища школа. Головне вид-во, 1988. – 272 с.